

УДК 338.439:633.1(477.73)

Кушнірук В.С.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління виробництвом
та інноваційною діяльністю підприємств
Миколаївського національного аграрного університету***Толмач О.В.***студентка
Миколаївського національного аграрного університету***РОЗВИТОК ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА
В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ НОВОДЕСЬКОГО РАЙОНУ****DEVELOPMENT AND EFFICIENCY OF GRAIN PRODUCTION
IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF THE NOVOODESKY DISTRICT****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто сучасний стан зерновиробництва. Проведено дослідження основних показників економічної ефективності виробництва. Досліджено розвиток галузі в динаміці за останні роки. Визначено роль зернових культур в економіці сільськогосподарських підприємств. Запропоновано альтернативні способи підвищення економічної ефективності зерновиробництва.

Ключові слова: розвиток, зерновиробництво, ефективність, прибуток, урожайність, рівень рентабельності.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено современное состояние зернопроизводства. Проведено исследование основных показателей экономической эффективности производства. Исследовано развитие отрасли в динамике за последние годы. Определена роль зерновых культур в экономике сельскохозяйственных предприятий. Предложены альтернативные способы повышения экономической эффективности зернопроизводства.

Ключевые слова: развитие, зернопроизводство, эффективность, прибыль, урожайность, уровень рентабельности.

ANNOTATION

The article discusses the current state of grain production. A study of the main indicators of economic efficiency of production. Investigated the development of the industry dynamics in recent years. Defines the role of cereals in the economy of agricultural enterprises. Proposed alternative ways of increase of economic efficiency of grain production.

Key words: development, grain production, efficiency, profit, productivity, profitability.

Постановка проблеми. Сьогодні зерновиробництву відводиться особливе місце у структурі агропромислового комплексу. Саме зерно та продукти його переробки є життєво необхідними видами продукції, які забезпечують продовольчу безпеку держави, відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку національної економіки, становлять основу аграрного експорту та визначають ступінь її участі в міжнародному співробітництві. Сприятливі природно-кліматичні умови та родючі землі України дають змогу вирощувати всі зернові культури і отримувати високоякісну продовольчу продукцію в достатніх обсягах як для забезпечення внутрішніх потреб, так і для формування експортного потенціалу. Протягом багатьох років Україна посідає перші позиції серед найбільших виробників і експортерів зерна в світі.

Зерновиробництво належить до стратегічно важливих галузей аграрної економіки України, оскільки вона забезпечує значну частину доходів сільськогосподарських підприємств, займає більше половини посівних площ, зумовлює сталий попит і високу потребу людей у споживанні продуктів харчування, для яких зерно є сировиною, а також є незамінним джерелом створення повноцінної кормової бази для розвитку тваринницьких галузей.

Однак в останні роки спостерігається нестабільна економічна ситуація в Україні, яка негативно вплинула як на розвиток сільського господарства, так і на виробництво зерна зокрема (в тому числі і в Новоодеському районі). Тому питання розвитку та підвищення ефективності виробництва зерна повинні вирішуватися не лише на державному, але й на регіональному рівнях.

Сталий розвиток зерновиробництва сьогодні можливий лише завдяки активному впровадженню інновацій, які також дадуть змогу отримувати конкурентоздатну продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Але за рахунок нестачі коштів у більшості аграрних підприємств, впроваджуються «незначні» інновації, які не дають змогу отримати належний ефект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблем економічної ефективності виробництва зерна сільськогосподарськими підприємствами розглядали такі відомі економісти, як, зокрема, В.Г. Андрійчук, Ю.П. Воскобійник, О.Г. Шпикуляк, П.І. Гайдуцький, В.А. Кадієвський, М.Ю. Коденська, С.В. Кучер, М.Г. Лобас, Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук, М.Й. Малік, Т.Ю. Приймачук, Д.Ю. Словей, В.П. Ситник, О.М. Шпичак [1]. У своїх роботах автори вивчають та аналізують сучасний стан зерновиробництва в Україні, висвітлюють чинники, які визначають тенденції на ринку зерна.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Однак чимало проблем залишаються малодослідженими та вимагають

подальшого наукового обґрунтування, а також практичного вирішення. Зокрема, це питання підвищення економічної ефективності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах окремих регіонів. Усе це засвідчує актуальність теми проведення дослідження та зумовлює її вибір.

Мета статті полягає у висвітленні розвитку зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах Новоодеського району Миколаївської області, виявленні тенденцій розвитку зерновиробництва району, дослідженні впливу факторів на ефективність галузі та визначенні шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток зерновиробництва у Новоодеському районі зумовлюється вигідним географічним положенням, родючими ґрунтами, сприятливими ґрунтово-кліматичними та соціально-економічними умовами, і саме завдяки цим факторам склалася досить висока культура виробництва зерна.

Значну частину доходів сільськогосподарських підприємств Новоодеського району забезпечують саме зернові культури, оскільки щорічно вони займають більше половини загальних посівних площ, які є основою і невід'ємною частиною сівозмін, а також цінним попередником для інших сільськогосподарських культур.

Згідно з даними Головного управління статистики у Миколаївській області у структурі загальної посівної площі зернові культури традиційно посідають значну частку, яка коливається в межах 56–62% [2].

Сільське господарство на території Новоодеського району є досить високорозвинутим.

Площа сільськогосподарських угідь району становить 123,5 тис. га, або 6,1% угідь області, в тому числі рілля 101,03 тис. га.

В районі налічується 47 сільськогосподарських підприємств та 210 фермерських господарств, в користуванні яких знаходиться рілля в цілому 58,3 тис. га, що складає 58%, та господарства населення, в яких рілля в обробітку 42,8 тис. га, що складає 42%.

Більшість сільгосптоваровиробників займається рослинництвом, зокрема виробництвом зернових культур (пшениця яра та озима, ячмінь ярий та озимий, кукурудза на зерно, гречка, горох), соняшнику, ріпаку.

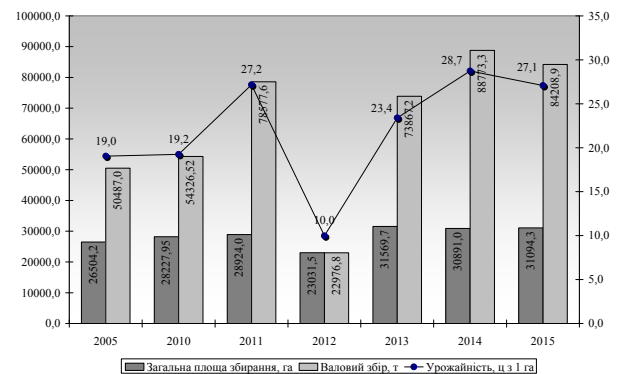
Але хотілося б зауважити, що Новоодеський район належить до зони ризикового землеробства, де сім років з десяти є напівпосушливими, а кожні три-чотири – посушливими. Лімітуючим фактором є вологозабезпеченість упродовж вегетації сільськогосподарських культур, а особливо в критичні періоди їх росту й розвитку.

На економічну ефективність зернової галузі впливає низка чинників, основним з яких є такий технологічний показник, як урожайність. Рівень урожайності як результативний показник свідчить про культуру землеробства, рівень інтенсивності, впровадження новітніх

досягнень, рівень родючості земель, на яких ведеться виробництво, та вплив інших факторів на формування врожайів культур. Можна стверджувати, що тенденції зміни цього показника значною мірою визначають загальні тенденції економічного розвитку зернового господарства.

Економічно обґрунтовано й доведено, що мінімально допустимий рівень урожайності зернових і зернобобових культур для ефективного виробництва має бути не менше 30 ц з 1 га [3].

Наочну уяву про показники розвитку зерновиробництва у сільськогосподарських підприємствах Новоодеського району можна отримати, розглянувши рисунок 1.

Рис. 1. Динаміка показників розвитку зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах Новоодеського району (розраховано автором на основі зведених даних за статистичною формою 29-сг (річна)).

Динаміка основних показників розвитку зерновиробництва Новоодеського району свідчить про те, що в аналізованих роках відсутня єдина закономірність у зміні досліджуваних показників. Значний вплив на валове виробництво зерна мають природно-кліматичні умови. Так у 2012 році спостерігаємо значне зниження урожайності та валового збору зернових культур, що було наслідком комплексної дії негативних абіотичних чинників.

Абсолютно за всіма показниками, як бачимо, кращими були 2011 та 2014 роки. Незважаючи на те, що площа посівів зернових культур зростає лише на 17,3% у звітному році (2015 рік) порівняно з базисним (2005 рік), підвищення врожайності на 42,6% сприяло зростанню валового збору зерна загалом за досліджувані роки на 66,8%, що є позитивним явищем і свідчить про інтенсивний характер розвитку виробництва зернових культур.

Урожайність виступає одним із визначальних факторів впливу на ефективність діяльності сільгоспідприємств, тому чим вища урожайність, тим більша економічна ефективність виробництва. Аналіз її динаміки (а саме значні коливання протягом досліджуваного періоду) свідчить про об'єктивне існування природно-кліматичного ризику.

Найнижчий рівень врожайності спостерігаємо у 2012 році, коли несприятливі погодні

умови, засуха призвели до значної загибелі посівів зернових культур. Найбільш сприятливим, зокрема для зернової групи, виявився 2014 рік. Слід також відзначити, що досягнуті рівні урожайності в Новоодеському районі, на жаль, є нижчими, ніж загалом по Україні.

За допомогою прийому ланцюгових перетворень також було досліджено зміну обсягів зерновиробництва загалом по Новоодеському району і виявлено, що основним фактором збільшення валових зборів зернових є заходи, спрямовані саме на підвищення врожайності.

Таким чином, головним чинником високоефективного розвитку галузі є підвищення врожайності зерна, оскільки саме цей узагальнюючий фактор зміцнює економіку галузей рослинництва. Однак на практиці його часто замінюють іншим – розширенням посівних площ під зерновими культурами, тобто концентрацією виробництва [3].

В структурі посівних площ серед зернової групи в середньому за 2011–2015 роки в сільськогосподарських підприємствах Новоодеського району (рис. 2) найвища частка посівів припадає на пшеницю озиму – 51% (14 844,8 га), на ячмінь озимий припадає 31% (8 901,2 га), ярий ячмінь – 10% (2 906,2 га), кукурудзу на зерно – 3% (908,6 га). Слід відзначити, що в

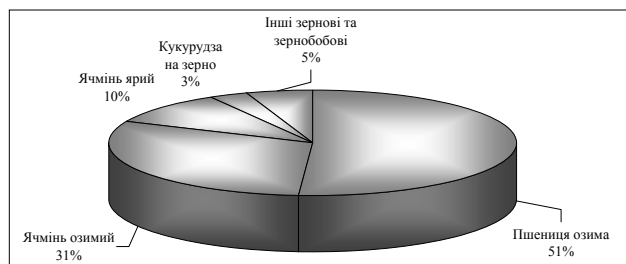

Рис. 2. Структура посівних площ зернових культур в середньому за 2011-2015 рр. в Новоодеському районі*

* Розраховано автором на основі зведених даних за статистичною формою 29-сг (річна)

Новоодеському районі вирощуються майже всі зернові культури, однак частка інших зернових культур (жито, яра пшениця, овес, суміш колосових, просо, гречка, рис, горох, сорго та інші зернові) складає 5%, оскільки їх частка в питомій вазі посіву коливається від 0,04% (рис) до 1,6% (сорго).

Досить невеликі обсяги виробництва круп'яних культур, які і мають дуже важливе народногосподарське значення, а також щорічне скорочення посівних площ під ними, зумовлене досить низькою урожайністю цих культур, а також ціновою політикою на внутрішньому ринку круп.

Таблиця 1

Роль виробництва зернових культур в економіці сільськогосподарських підприємств Новоодеського району*

Показники	Сільськогосподарські підприємства району				Зерновиробництво				Питома вага зерновиробництва, %
	2013	2014	2015	У середньому за 3 роки	2013	2014	2015	У середньому за 3 роки	
Валова продукція (в постійних цінах 2010 рік), млн. грн.	299,53	315,44	357,82	324,27	74,72	89,14	85,07	82,97	25,6
Виручка від реалізації, млн. грн.	136,50	203,21	346,43	228,72	58,62	109,67	152,92	107,07	46,8
Прибуток, млн. грн.	1,19	37,51	103,20	47,30	-4,11	24,51	38,74	19,71	41,7
Фонд оплати праці, млн. грн.	10,91	12,72	15,58	13,07	4,03	5,27	6,94	5,41	41,4
Виробничі витрати, млн. грн.	147,46	162,07	259,31	189,61	69,86	79,17	114,05	87,70	46,2

* Розраховано автором на основі зведених даних за статистичною формою 50-сг (річна).

Таблиця 2

Економічна ефективність зерновиробництва в сільськогосподарських підприємствах Новоодеського району

Показники	Роки					2015 рік у% до 2011 року
	2011	2012	2013	2014	2015	
Урожайність, ц з 1 га	27,2	10,0	23,4	28,7	27,1	99,7
Повна собівартість реалізації 1 ц, грн.	113,5	179,9	146,4	139,8	210,7	185,7
Середня ціна реалізації 1 ц продукції, грн.	133,5	158,0	136,8	180,0	282,1	211,4
Прибуток (збиток) на 1 ц продукції, грн.	20,0	- 21,8	- 9,6	40,2	71,5	357,1
Прибуток (збиток) на 1 га зібраної площі, грн.	467,0	- 318,3	- 192,4	1 205,9	1 935,1	414,4
Рівень рентабельності (збитковості), %	17,6	- 12,1	- 6,5	28,8	33,9	16,3

* Розраховано автором на основі зведених даних за статистичною формою 50-сг (річна).

Показники, наведені в табл. 1, відображають роль та значення зернових культур в економіці сільськогосподарських підприємств Новоодеського району.

Питома вага зернових культур у валовій продукції сільськогосподарських підприємств загалом займає 25,6% в середньому за досліджуваний період, у виручці від реалізації продукції їх частка становить 46,8%, по фонду оплаті праці – 41,4%, а виробничі витрати на виробництво зернових культур складають 46,2% від загальних витрат на виробництво продукції сільського господарства.

Як ми бачимо, прибуток щорічно суттєво зростає, а його питома вага середньому за три роки становила 41,7%. Отже, на основі вищевикладеного можемо дійти висновку, що виробництво зернових культур в економіці сільськогосподарських підприємств Новоодеського району відіграє дуже важливу роль.

Наступним і досить важливим етапом аналізу розвитку зерновиробництва є аналіз показників економічної ефективності, оскільки саме ефективність як економічна категорія відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами [4].

Для оцінки економічної ефективності зерновиробництва необхідно встановити правильну систему взаємопов'язаних показників, які найбільш повно будуть відображати її рівень. До системи таких показників відносять рівень урожайності, виробничу собівартість 1 ц продукції, середню ціну реалізації 1 ц продукції, прибуток (збиток) на 1 ц продукції, прибуток (збиток) на 1 га зібраної площі, рівень рентабельності виробництва продукції.

Найважливішим результативним показником є саме рівень урожайності, який відображає вплив природних та економічних умов, а також якість організаційно-господарської діяльності під час вирощування сільськогосподарських культур [5].

Нами було розглянуто економічну ефективність виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах Новоодеського району.

Аналізуючи дані табл. 2, можна зробити висновки, що діяльність сільськогосподарських підприємств Новоодеського району в 2012–2013 роках була збитковою, на що вплинули несприятливі природно-кліматичні умови, як зазначалося вище. Проте у 2014–2015 роках, як бачимо, виробництво було прибутковим і ліквідним. Прибуток у розрахунку на 1 ц продукції збільшився більш ніж у 3,5 рази, а прибуток у розрахунку на 1 га зібраної площі – більш ніж у 4 рази, у зв'язку з чим зросла рентабельність підприємства до рівня 33,9%, що на 16,3% більше ніж 5 років тому.

Однак навіть таке збільшення прибутку та рентабельності, на жаль, не можемо назвати цілком позитивним явищем, оскільки на ці показники впливає чимала кількість факторів.

Аналіз основних показників економічної ефективності виробництва зернових у сільськогосподарських підприємствах Новоодеського району за період з 2011 по 2015 роки свідчить про поступове підвищення ефективності їх виробництва. Сільгоспвиробники притримуються інтенсивного шляху розвитку зерновиробництва, впроваджуючи нові сорти, поступово оновлюючи техніку, але цього недостатньо для вирішення наявних проблем.

Сьогодні склалася складна післякризова ситуація в країні: ми спостерігаємо високі ціни на закупівлю сировини та комплектуючих, інфляцію, нестабільність податкового законодавства. Всі ці фактори суттєво впливають на виробничу собівартість, а саме є причиною, відповідно, її збільшення, а також значно зменшують розміри прибутку підприємств.

Висновки. Проведена оцінка розвитку зернової галузі дає підстави стверджувати, що зерновиробництво в Новоодеському районі має великий потенціал росту. Щоб забезпечити належний розвиток зерновиробництва, необхідно, щоб кожне господарство правильно визначило для себе співвідношення площі посіву озимих і ярих культур для того, щоб одержати найбільш високі обсяги високоякісного зерна і раціонально використовувати свої трудові ресурси.

Основним завданням подальшого розвитку зерновиробництва є освоєння прогресивних технологій вирощування зерна, створення товаровиробникам необхідних умов для їх діяльності, формування механізму економічного розвитку в галузі з урахуванням вимог ринку, усунення великої кількості посередників і організація прямих зв'язків виробників з ринками збуту своєї продукції, здійснення належної професійної підготовки кадрів, зайнятих вирощуванням та переробкою зерна.

Тому запровадження в практику підприємств Новоодеського району викладених вище заходів позитивно відобразиться на підвищенні ефективності розвитку зерновиробництва і АПК загалом, дасть змогу збільшити обсяги виробництва зерна та покращити його якість, а також забезпечить його своєчасну реалізацію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Забуранна Л.В. Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах / Л.В. Забуранна // Економіка АПК. – 2014. – № 3 – С. 55.
2. Загальні тенденції виробництва та переробки зернових культур в Миколаївській області : економічна доповідь // Головне управління статистики у Миколаївській області. – Миколаїв, 2015. – 31 с.
3. Христенко Г.М. Розвиток та напрями підвищення ефективності зернової галузі / Г.М. Христенко // Вісник НТУ «ХПІ». – 2013. – № 53 (1026). – С. 182–188.
4. Чучук Ю.В. Теоретична сутність понять «економічна ефективність» та «ефективність діяльності» / Ю.В. Чучук //

- Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2765>.
5. Материнська О.А. Економічна ефективність виробництва зернових культур в сільськогосподарських підприємствах / О.А. Материнська // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2013. – № 11. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2521>.